

Kült Görevlisi Şarkıcı Kadınlar: ^{MUNUS(.MEŠ)}katra-,
^{MUNUS(.MEŠ)}hazgara-

Female cultic officials serving as singers: ^{MUNUS(.MEŠ)}katra-,
^{MUNUS(.MEŠ)}hazgara-

Leyla MURAT*

Öz

Anadolu'da büyük bir uygarlık yaratan Hititler, dini inançları gereği tanrıları kendileri gibi düşünmüş ve onların içinde barınacağı ve kendilerinin de onlara rahat ibadet edebileceği pek çok tapınak inşa etmişlerdir. Tanrıların evi olan bu tapınaklarda çeşitli sorumlulukları yerine getiren birçok kült görevlisi bulunmaktadır. Bu görevliler arasında yer alan katra ve hazgara kadınları diğer görevliler ile birlikte pek çok kült ve bayram törenlerinde tanrıyla birebir temas halinde tanrı heykellerinin bakımını yaparak çeşitli kült etkinliklerini icra etmektedirler. Hititlerde var olan tanrıların insanları cezalandıracağı inancından dolayı söz konusu kadınlar tek ya da diğer görevlilerle birlikte icra ettikleri "tanrılara hizmet etmek" kült görevleriyle törenlerde tanrılara kurban maddeleri sunmakta, tanrıları müzik, şarkı ve dans ile eğlendirerek hoşnut etmekte ve onların her daim iyiliğini kazanmaya çalışmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Din, Tanrı, Kadın, Müzik, Şarkı, Dans, Katra, Hazgara, Kült Görevlileri.

Abstract

The Hittites, who created a great civilization in Anatolia, considered the deities as themselves, and they built numerous temples for them, so they could pray and

---

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalı, e-mail: leylamuratq@gmail.com

take care of them. In these temples i.e. the houses of deities, a number of cultic officials undertook various responsibilities. During cultic and festival ceremonies, katra- and hazgara-women among these officials performed some rites with other cultic officials, and they renewed the images of gods by contacting with them. Owing to a Hittite belief that the deities could punish the human-beings, the female officials in question performed a number of activities in cultic context, such as "serving to the gods", as single or with other officials, offering sacrifices to gods by aid of other officials, satisfying them by performing music, songs and dance, and so they always tried to get their favors.

Key words: *Hittite, Religion, God, Woman, Music, Song, Dance, Katra, Hazgara, Cultic Officials.*

M.Ö 2. binde Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hititler, bu topraklarda çok yüksek bir kültür ve uygarlık yaratarak o dönemin büyük devletleri arasında yer almışlardır. Bu uygarlığa ait Hititçe çivi yazılı belgeler devlet arşivi niteliği taşımakta ve tarihi, idari, hukuki edebi ve dini olmak üzere pek çok konuyu kapsamaktadır. Bu belgeler arasında yer alan dini ayinlerin, bayram törenlerinin ve kült envanterlerinin anlatıldığı belgeler, Hitit dini ve kült törenleri hakkında bilgiler sunmaktadır.

Hititlerin inanç sisteminde tanrılar insanlar gibi yerler, içerler, eğlenirler, severler, yardım ederler, öfkelenirler, ihtiras yaparlar ve nefret ederler¹. İnsanların nasıl yaşayacağı bir evi varsa, İnsanlar gibi düşünülen bu tanrıların da bir evi olmalıydı. Bu düşünceden hareketle, Hititler tanrıların barınacağı tapınaklar inşa etmişler ve tanrıların heykellerini ve kıymetli eşyalarını da orada muhafaza etmişlerdir². Ayrıca Hititler her türlü kötülüğün tanrılardan kaynaklandığına inandıkları için onların yaşadığı tapınakların ve tanrı heykellerinin temiz olmasına özen göstermiş, gerek tapınak içinde gerekse tapınak dışında gerçekleştirilen birçok kült ve bayram törenlerinde enstrümental ve vokal müzik ile dans eşliğinde tanrıları eğlendirmeye memnun etmeye çalışmışlardır³.

¹ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu*, İstanbul 2003, s.134-152; Aygül Süel, "Hitit Metinlerinde Müzik" *Türkiye'de Müzik Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara (2011), s.109-118.

² Aygül Süel, *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara 1985.

³ Hititlerde müzik için bk.: Stefano De Martino, "Music, Dance, and Processions in Hittite Anatolia" *CANE 3* Newyork, (1995) s.2661-2669 ; Stefano De Martino, "Musik, A III. Bei der Hethitern" *Reallexikon der Assyriologier VIII*, Lfg. 7/8 (1997), s.483-488; Sedat Alp,

Törenlerde çeşitli müzik aletleri çalınarak, şarkılar söylenerek ve dans edilerek, yani müzik eşliğinde, her bir kült etkinliğinin başlangıcını ve bitişini belirtmek, tanrılara çeşitli kurban maddeleri sunmak, tanrı heykellerinin ve tapınaklarının temizliğini ve bakımını yapmak, tanrı heykellerini dini bazı nedenlerle bir yerden başka bir yere taşımak gibi kült etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Tanrılarla ve tapınaklarla yakın temasta bulunarak bu kült etkinliklerini gerçekleştiren pek çok saygın ve önemli kadın kült görevlisi tapınaklarda bulunmaktadır⁴. Bu kült görevlileri arasında katra ve hazgara kadınları da yer almaktadır.

Katra ve hazgara kadınlarının icra ettikleri görevlerin neler olduğu, bu kült görevlerini hangi görevlilerle⁵ birlikte icra ettikleri, üslendikleri görevleriyle Hitit kültüründe nasıl bir yere ve öneme sahip oldukları Hititçe çivi yazılı belgelerden öğrenilmektedir.

MUNUS^{MES}katra-

“şarkıcı, müzisyen, kadın kült görevlisi” olarak adlandırılan katra kadın(lar)ının⁶ hem tekil MUNUS^{MES}katra- hem de çoğul MUNUS.MEŞ^{MES}katra- olarak geçtiği bu Hititçe çivi yazılı belgeler incelendiğinde;

Kizzuwatna kökenli doğum ritüelinde (CTH 477: KBo 9 22 II 28-49)⁷ katra- kadınları patili rahipleri ile bir arada görülmektedir. Ritüelde katra kadınları patili rahipleri ile birlikte doğum yapan kadının önünde revarans yapma görevini yerine getirmektedirler. Ritüelin devamında ritüelden ayrıldıkları ifade edilen bu görevlilerin karınlarının doyurulduğundan bahsedilmektedir⁸:

“Ayrıca, patili rahibi sedir, ılgın⁹ (ve) zeytin –(ağaçları) ile birlikte kaptan harnai’yi alır, . Ve o kadının ağızını temizler. Daha sonra patili rahibi kabı

Hititler’de Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara 1999. ; Ünal, a.g.e. s.134-152; Aygül Süel, “Hitit Metinlerinde Müzik” Türkiye’de Müzik Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara (2011), s.109- 118.

⁴ A. Muhibbe Darga, *Anadoluda Kadın*, İstanbul 2013, s.197-208.

⁵ Bu görevliler için bk.: F. Pecchioli Daddi, *Mestieri, Professioni e Dignita Nell’ anatolia Ittita*, Roma 1982.

⁶ Johannes Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, 1952, s.106; Heinrich Otten, *Materialian zum hethitischen Lexikon*, Studien zu den Boğazköy-Texten 15, Wiesbaden 1971, s.11,15; Johann Tischler, *Hethitisches Etymologisches Glossar*, Innsbruck, 1977-1983, s.548; A. J. Van Windekens, “Études de phonétique et d’etymologie hittites”, *Archiv Orientalni*, 57, Leuven/ Louvain (1989), s.339-340; Jaan Puhvel, *Hittite Etimological Dictionary*, Vol.4, Words beginning with K, Berlin-New –York 1997, s.136-138.; MUNUS^{MES}DINGIR^{LİM} ile aynı görevli olup olmadığı konusunda bk: Onofrio Carruba, “Das Beschwörungsritual für die Göttin Wişuriyanza”, *Studien zu den Boğazköy-Texten*, Heft 2, Wiesbaden 1966, s.11, d.n. 5; M. Gery Beckman, “Hittite Birth Rituals”, *Studien zu den Boğazköy-Texten*, Heft 29, Wiesbaden 1983, s.108.

⁷ Beckman, *a.g.e.*, s.86-225.

⁸ Beckman, *a.g.e.*, s.90-93.

(ve içindeki) harnai'yi çivilerin üstüne koyar ve onu (kabı) o gizler. Daha sonra kadın gider ve doğum sandalyesine reverans yapar. Daha sonra elini doğum sandalyesine doğru kaldırır. Sonrasında o kendisi oturur ve kocası, patili rahipleri ve **katra kadınları** giderler. Onlar kadının önünde reverans yaparlar. Ve patili rahibi doğum sandalyesinin (olduğu odayı) müh[ür]ler. Bir kappi- ölçüsündeki bir kap içindeki bir miktar harnai akıtılmıştır. Ve iki çiviye o iç odanın kapısının önüne çakar, (bu şeyleri o alır ve) o (harnai dolu) kappi-ölçü kabını yukarı koyar ve onu gizler. Patili-rahipleri ve **katra-kadınlarına** onlar yemeleri için verirler. Onlar giderler. Fakat gece olduğu zaman (ve) bir yıldız parladığında, o vakit patili-rahibi içeri girer ve doğum sandalyesinin önünde (odanın) bir açılış (ritüelini) yapar.”

Kizzuwatna kökenli başka bir doğum ritüelinde (CTH 489 K = KBo 17 65 (Rs. 20-24, §22-§23) katra kadınları patili rahipleri ve ^{LU.MES}zuppariala “meşale taşıyıcıları” ile birlikte karşımıza çıkmakta ve patili rahibi tarafından verilen ekmek taşıma görevini yerine getirmektedir. İlgili satırlar şöyledir⁹:

“Ayrıca şınapşi evinde [... esen]lik [için] o sunu sunar. Ve o şınapşi-evinde yemek yer. Ve kadın tapınaktan çıkıp [ge]lir. Fakat önde, kapıda sıcak ekmekler parçalanır. Ve onlar onları parçalara ayır[ırlar]. [Ve] ne zaman kadın çıkıp gelir, bir şan[i]ddu-ekmeğini (ve bir) gaz(za)mi(-ekmeğini) onlar ve[ri]rler. pa[tili]-rahipleri, **katra-kadınları** (ve) meşale taşıyıcılara onlar gazzami-ekmeklerini verirler[er]”.

Diğer bir doğum ritüellerinde (CTH 470: KBo 24 5 8-14) katra kadınları ritüelin düzenlendiği kadını rahatlatmak teskin etmek amacıyla ^{LU}NAR “müziyen, şarkıcı” ile birlikte şarkı söyleme görevini icra etmektedir¹⁰:

“İkinci gün son bulur. Ve ikinci günün son gözl[em görevi sırasında, [“büyük kadın”] tanrıya yüksek sesle ağlamaya başladı. Ve onlar “büyük kadın” için endişelendiler. Ve onu “Tanrıların efendisi” [ve[?]] (yukarıda) sallarlar. Fakat ona şarkıcı ve **katra-kadınları** daha sonra şarkı söylerler. Ardından onlar geceyi [ ] geçirirler.”

Hurric-Hititçe, Lawazantiya'nın tanrıça Hepat'ı ve tanrı Teşub'u için bir bayram metninde (CTH 669: KBo 21 34 II 9-13, 25-30; KBo 43 203 III 2-7) katra kadınları ^{LU.MES}NAR “şarkıcılar” ve ^{LU.MES}BALAG.DI “davul/def çalan? müzisyenler” ile birlikte çeşitli müzik aletleriyle şarkı söyleyen şarkıcı olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹:

⁹ Beckman, *a.g.e.*, s.140-141.

¹⁰ Beckman, *a.g.e.*, s.224-225.

¹¹ Enrico Badali, “Strumenti musicali, musici e musica nella celebrazione delle feste ittite”, *Texte der Hethiter 14/1*, Heidelberg 1991, s.188-191.

“Ve tanrılar(ı) Aštuyara şehrinde içinde, (^{GIS} DINGIR.INANNA^{HLA}) lirler, davulcuları ve galgalturi müzik aleti ile getirirler. **Katra kadınları** şarkı söyler. Sonra tanrılar Lavazantiya şehrinde getirildiği zaman Tanrıça Hepat’a alalu elbisesini giydirebilirler. Şarkıcılar şarkı söyler. Açarlar (?).... Tanrılar Ašturya şehrine yaklaştığı zaman, onlar Hebat’tan alalu-elbiseini çıkarırlar- (ve) şarkıcılar, davulcular (ve) **katra-kadınları** şarkı söylerler. Tanrılar orman içinde kippa evine getirildiği zaman rahip bir hurri kuşunu salları ve (kutsal) su serper.”

Hurric kurban listesinde (CTH 787: KUB 47 65 II 13-15) katra kadınları ^{LÜ}NAR “ müzisyen, şarkıcı” ile birlikte görülmektedir. Bu metne göre katra kadınların icra ettikleri bir diğer görevde zinzapuššiya şarkısını¹² söylemek ve dans etmektir:

“[zi]nzapuššiya [şarkısını] **katra kadınları** [söyler] ler ve (onlar) dans ederler. Şarkıcı ise şarkı söyler.”

Kizzuwatna kökenli Kummanili rahip Papanikri’nin ritüelinde (CTH 476: KBo 5 1 III 48-54) katra kadın(lar)ı patili rahibi ve kurban sahibi ile birlikte geçmektedir. Metinde tekil (Sg.) olarak geçen katra kadını ^{GIS}BALAG “davul, def?” müzik aletini kullanmak aracılığıyla tanrılara çağırma görevini icra etmektedir. Çoğul olarak geçen katra kadınları ise farklı bir görev üstlenip bir elbiseyi parçalama ve kırmızı yünü toplama işlemini yerine getirmektedir¹³:

“**katra-kadını** (^{GIS}BALAG) “ davulu, def?” alır ve tanrılara çağırır. Kurban sahibi ve patili rahipleri yemek için otururlar. Artık bol bol yerler içerler. 7. kaba sıra geldiğinde, o zaman **katra kadınları** elbiseyi parçalarlar. Elbisenin parçalanması tamamlandığı zaman kırmızı yünü toplarlar.”

Yine aynı ritüelde (CTH 476: KBo 5 1 IV 11) bir katra-kadınının sembolik olarak bir kuzu doğurduğu belirtilmektedir¹⁴:

“ Patili rahibi kuzuyu içeri getirir, onu 7 ateşin üzerinde 7 kez salları ve onu **katra kadınının** dizlerinin üzerine yerleştirir.”

Katra kadın(lar)ı metinlerde şarkı söyleme, bir müzik aleti çalma ve dans etme görevi yanında özel bir isimle bir arınma ritüelinin düzenleyeni olarak da karşımıza çıkmaktadır.

¹² Ünal, *a.g.e.*, s.141 ; Süel, *a.g.m.*, s.111- 112.

¹³ Ferdinand Sommer- Hans Ehelolf, *Das hethitische Ritual des Papanikri von Komana* (KBo V 1), Leipzig 1924, 10-13.

¹⁴ Sommer-Ehelolf, *a.g.e.*, s.12-13.

Anadolu kökenli bu arınma ritüelinde (CTH 456: KBo 12 116 Vs. 3; Bo 2634 = KUB 56 55 Rs. IV 3-13;) ritüeli düzenleyenler ^{LÜ}SANGA “rahip” Ilima-abi ve katra- kadını Arş/zakiti’dir¹⁵.

Hititçe bir tablet katoloğu da (CTH 276: KUB 8 71Vs. 10-15)¹⁶ ^{LÜ}SANGA “rahip” ^mI-li-ma-a[-bi} ve katra kadını ^fAr-ša-ki-it isimli yazmanlar tarafından düzenlenmiş arınma ritüelleri serisinin 8. tableti olduğuna dair bir bilgi notu içermektedir¹⁷:

“Sekizinci tablet tamamlandı. Fırtına Tanrısının rahibi Ilimabi’nin ve **katra-kadını Arşakiti**’nin sözü. “Tanrı ne zaman bir mesele yüzünden öfkelenirse, ya biri onun karşısında kutsal bir şeye saygısızlık etmiştir veya ona ait bazı araç gereçler kaybolmuş(tur), ki o zaman hizmetkârlar ona tekrar başvurur (yakarır). Bitmedi.”

Söz konusu arınma ritüeli serisinin 5. tabletinde (CTH 456: KUB 56 55 Rs IV 3-13) kolophon kısmında ilgili satırlar şöyledir¹⁸:

“5. Tablet: Fırtına tanrısının rahibi], Ilima-abi’nin ve **katra-kadını Arzakiti**’nin sözü, ne [zaman tanrı] bir mesele yüzünden öfke[lense] ya biri onun karşısında kutsal bir saygısızlık etmiştir veya ona ait bazı araç gereçler kaybolmuş(tur), ki o zaman hizmetkârlar ona tekrar başvurur (yakarır). Bit[medi].” Bu tablette ne Prinkir’in kurban ritüeli ne de 5. Gün bitmez. Ve onun selameti (sağlığı) için kurban ritüeli henüz icra edilmedi.”

Görüldüğü gibi katra kadını Arş/zakiti ve ^{LÜ}SANGA “rahip” Ilim-abi bu arınma ritüelini, kült personelinin uygunsuz davranışları dolayısıyla ortaya çıkan tanrısal öfke nedeniyle düzenlemektedir.

Bu kolofonda belirtilen yazar Ilima-abi Eski Babil döneminde çok görülen Boğazköy de ise ilk defa bu metinde karşılaşılan Babil kökeni bir isim olarak kabul edilmektedir. Arş/zakiti ismi söz konusu ritüel serisi dışında diğer Boğazköy metinlerinde şimdiye kadar görülmemiştir. Arş/zakiti’nin Mezopotamya’dan bilinen -ki(t)ti şahıs ismi formu taşıması Katra kadını olarak belirtilen ritüeli düzenleyeninin babil kökenli olabileceği fikrini uyandırmaktadır¹⁹.

¹⁵ Horst Klengel, “Zum Kolophon des Reinigungsrituals KUB LVI 55”, *Altorientalische Forschungen*, Band 12, Berlin, (1985) s.169-171.

¹⁶ Emmanuel Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris 1971, s.187-188.

¹⁷ Ada Taggar-Cohen, “Hittite Priesthood”, *Texte der Hethiter* 26, Heidelberg 2006, s.174-175.

¹⁸ Klengel, *a.g.m.*, s.169-171.

¹⁹ Klengel, *a.g.m.*, s.169-171.

KBo 19 28 no.lu metin “Zanaatkarlar evi”ne (E.GİŞ.KIN.TI) üye olan yaklaşık 205 kişinin (DUMU^{HL.A}) belirtildiği bir listedir. Metnin korunmuş kısmında “Zanaatkarlar evi”nin personeli olarak 29 katra-kadını, 18 rahip (LÚ.MEŞ şankunniš), 19 katip (LÚ.MEŞ DUB.SAR), 33 ahşap katibi (LÚ.MEŞ DUB.SAR.GİŞ), 35 kahin (LÚ.MEŞ HAL) ve 10 Hurri kökenli şarkıcı (LÚ.MEŞ NAR hurri) belirtilmektedir. Katra-kadının “Zanaatkarlar evi”nin (E.GİŞ.KIN.TI) personeli arasında yer almış olması bu görevlinin kabul görmüş saygın bir mesleğin üyesi olduğunu ortaya koymaktadır. Katra kadını bu listede de birlikte şarkı söyleme görevi yaptığı LÚ.MEŞ NAR “şarkıcılar” ile beraber görülmektedir.

Kizzuwatna kökenli gece tanrıçası'nın (^DGE₆) kültüründe²⁰ (CTH 481: KUB 29 4 I 53-54) MUNUS.MEŞ katra-, EN SISKUR- “kurban sahibi” ve LÚ.SANGA-rahibi ile birlikte görülmektedir²¹:

“Tanrıyı yerine oturtan kurban sahibi, rahip ve **katra kadınları** ertesi gün (para UD-an) banyo yaparlar. Ve o gün giderler.”

Söz konusu ritüelde (CTH 481: KUB 29 4 III 8-10; KUB 32 68 Rs. 6) tapınağın içinde yapılan kurban merasiminden sonra kurban sahibi (EN SISKUR), LÚ.SANGA ve katra kadınlarına Tanrıçayı övmekte ve ardından onlara reverans yapmaktadır²². Yani bu metinde katra kadını LÚ.SANGA “rahip” ile birlikte, kurban sahibi tarafından tanrıçanın övüldüğü ve revans yapıldığı saygın bir görevli konumundadır:

“Ayrıca onlar Tanrının önünde iyilik için (keldi) sunarlar. Kurban sahibi, rahip ve **katra kadınlarına** tanrıçayı över. Kurban sahibi reverans yapar.

Bu bağlamda ritüelde²³ 1. tekil şahıs ile belirtilen kurban sahibi ve rahibin yaptığı eylemler dışında çoğul öznesi belli olmayan 3. çoğul şahıs ile ifade edilen eylemlerin katra kadınları tarafından gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kizzuwatna kökenli Şamuha'nın gece tanrıçası kültürünün yenilenmesi ritüelinde (CTH 482: KUB 32 133 I 17-27) ritüel eşyalarının hazırlanmasının hemen ardından bir katra-kadının gümüşten temiz bir su kabına mavi yeşil ve kırmızı yünden tarpalli kumaşını ve gazzarnull kumaşını bağlamak, 3 adet haltikutu kabı, ince ekme, şarap ve rafine edilmiş yağ gibi sunu maddelerini almak, bu sunu maddeleriyle su çekmek

²⁰ L. Jared Miller, “Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals”, Studien zu den Boğazköy-Texten 46, Wiesbaden 2004, s.272-297.

²¹ Miller, *a.g.e.*, s.277-278.

²² Miller, *a.g.e.*, s. 287-288.

²³ Miller, *a.g.e.*, s.272-297.

için su kaynağına gitmek, su kaynağına ince ekmeği parçalayarak su kaynağına atmak, suya şarabı sunmak ve yağı damlatmak gibi eylemler suretiyle su kaynağına kurban sunumu yapmak ve su kaynağından (arınma) suyu çekmek, yani suyu temin etmek kült görevlerini icra ettiği belirtilmektedir. Katra kadınının Gece tanrıçası kültü için gerekli olan ve arınmayı sağlayan suyu temin etmesi metinde şu sözlerle anlatılmaktadır²⁴:

“O vakit kaybetmeden ritüel eşyalarını hazırlar, (ve) ayrıca güneş henüz yukarıda iken, **katra-kadını** gümüşten temiz bir su kabı alır, ve onun üzerine mavi yünden 1 (adet) tarpala(-kumaşı), yeşil yünden 1(adet) tarpala-kumaşı, kırmızı yünden 1 (adet) tarapalla(-kumaşı) (ve) 1 gazzarnul (kumaşı) bağlar. Ayrıca o kendisine 3 (adet) haltikutu kabı, x (adet) ince ekme somunu, şarap (ve) rafine edilmiş yağ alır, ve o çekmek için arınma sularına gider. Ve o su kaynağına varınca, ince ekmeği parçalar ve onu su kaynağına atar. O şarap libasyon eder, o rafine edilmiş yağı damlatır ve o su çeker. Ayrıca ... o yukarı ... getirir.... Arınma sularını[”

Gece tanrıçası ritüelinin devamında katra kadını (CTH 482: KUB 32 133 IV 2-4)^{LU} şankunni ile birlikte geçmektedir. Metinde kirlenmiş olan şankunni rahibinin ve kurban sahibi için çağrılan katra kadınının evlerine döndükleri hususunda bilgi verilmektedir. İlgili satırlar şöyledir²⁵:

“kurban sahibi [ev için ayrılır.] o gece kirlenmiş olan şankunni rahibi, kurban sahibi için çağrılmış olan **katra kadını** onlar da evlerine çıkıp giderler”.

Gece tanrıçası kültüründe olduğu gibi Kizzuwatna kökenli İştâr kültü ile ilgili Hurice-Hititçe ritüelde de (CTH 718: KUB 39 71+ I 21-34) katra-kadının su kaynağına sunu yaptığı ve şehelliyaş watar “kutsal su”²⁶ temin ettiği ifade edilmektedir. Katra kadınının bu metinde ek olarak yaptığı eylem haltikkutu-kabına 4 şekel gümüş bağlamaktır. Metnin devamında katra kadını yine^{LU} şankunni ile birlikte görülmektedir. İlgili satırlar şöyledir²⁷:

“ Ve onlar araç gereçleri hazırlar hazırlamaz (ve) ayrıca güneş henüz yukarıda iken, **katra-kadını** kendine 1(adet) haltikkutu-kabı, 2 (adet) ince ekme somunu, 1 testi şarap (ve) bir miktar rafine edilmiş yağ alır, ve o arınma suyunu çekmek için gider. Ve o su kaynağına vardığı vakit, ince ekmeği parçalar ve onu kaynağa atar. O şarap libasyonu yapar ve rafine

²⁴ Miller, *a.g.e.*, s.312-315.

²⁵ Miller, *a.g.e.*, s.312-315; Taggar - Cohen, *a.g.e.*, s. 314.

²⁶ Leyla Murat, “Hititlerde Kutsal Su” 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, Çorum (2012), s.131-142.

²⁷ Miller, *a.g.e.*, s.316-318.

edilmiş yağ damlatır. Daha sonra o su çeker ve onu hılamni evine götürür ve onu hasırdan tepsilerin üzerine yerleştirir. haltikkutu-kabının üzerine o bir gazzarnul(-kumaşı), mavi yünden 1 (adet) tarpala (-kumaşı), yeşil yünden 1(adet) tarpala(-kumaşı), kırmızı yünden 1 (adet) tarpala-(kumaşı) (ve) 4 şekel gümüş bağlar. Bir yıldız gözüktüğü zaman, o vakit şankunni-rahibi hasır masayı bir kumaş ile örter....”

Kizzuwatna kökenli kirliliğe karşı Ammihatna, Tulbi ve Mati'nin ritüelinde (CTH 472: KBo 23 1 I 39, III 25) ise bir kahin (^{LÜ}AZU) ile birlikte yer alan temiz katra kadınlarının (^{MUNUS.MEŠ}katries suppaēs) sodyum bikarbonat ile ritonları temizlediği belirtilmektedir:

“Fakat sonra **temiz katra kadınları** ve ^{LÜ}AZU “kahin” nehre gider, ve onlar sodyum bikarbonat alır ve tanrının iki ritonunu yıkarlar”

Bu ritüel, gerçekleştirilen arınma işleminde özellikle temiz katra kadınlarının önemli bir görevinin de kahin ile birlikte tanrının ritonlarını arındırmak olduğunu ortaya koymaktadır.

Hattice-Hititçe bir bayram kutlaması ritüelinin (CTH 669: KUB 10 91 II 7-8) katra-kadınları tanrı heykelinin Taviniya şehrinde orman içindeki tarnui evine götürülmesi bölümünde ^{MUNUS.MEŠ}BURRUTIM “tapınak hizmetkarları” ve ^{LÜ}şankunni? “rahip”, birlikte “önde yürümek” görevini gerçekleştirmektedirler:

“Tapınak hizmetkârları, **katra kadınları** ve rahip? önde yürürler.”

Fragman bir bayram metninde (CTH 670: KUB 58 51 Vs. II 3-5 ve 17-21) Katra kadınları Palvatalla adamları ve ^{LÜ.MEŠ}HUB.BÍ “köçekler”, ile birlikte görülmektedir. Metinde Katra kadınlarının palvatalla adamlarıyla koşmak, köçeklerin ise dans etmek görevini icra ettikleri belirtilmektedir:

“ Önde ise pal[vatalla adamları], **katra kadınları** koşar[lar], köçekler dans ederler.”

Hurricce Hititçe, İstar kültü ile ilgili, Ninive'nin İstar'ı için kış bayramında katra kadınları (CTH 715: KUB 10 63 VI 3) ^{LÜ}AZU “kahin, büyücü” ile birlikte görülmektedir. Metinde Ninatta'nın ekmeğinin? katra kadınları, Kulitta'nın ekmeğinin? ise ^{LÜ}AZU “kahin, büyücü” tarafından alındığı belirtilmektedir²⁸.

Hurricce-Hititçe, Amana Dağı'nın İstar'ı için kutlanan bayram metninde (CTH 721: KBo 19 142 II 8-9) katra kadın(lar?)ı tanrıya bir şey(ler) sunmaktadır:

²⁸ Ilse Wegner, “Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen”, Corpus der Hurritischen Sprachdenkmaler, Teil I, Band 3-1, Roma 1995, s.169.

“] **katra kadını** tanrıya [ ] sunar.”

Bir orakel metninde (KBo 23 111 Rs? 10, 11) bu görevli ile ilişkili bir orakel soruşturmasının yapıldığı dikkati çekmektedir:

10 ^{MUNUS}katran-as ANA DINGIR-^{LIM}...[“**katra kadını** o tanrıya...”]

11 ^{MUNUS}katran punušuwen “Biz **katra kadını** sorguladık.”

Özetle; Hititçe çivi yazılı belgelere göre katra-kadını Hitit ritüellerinde, tek ya da topluluk halinde, birbirinden farklı görevler icra eden kült görevlisidir. Tanrıları memnun etmek için yaptıkları şarkı söylemek, bir müzik aleti çalmak ve dans etmek gibi müzikal görev, bu katra kadın(lar)ının kültteki görevlerinin sadece birini oluşturmaktadır. Tanrının ritonlarını soda ile yıkamak, revarans yapmak, ekmek taşımak, bir elbiseyi parçalamak ve kırmızı bir yünü toplamak, bazı görevlilerle birlikte önde yürümek, koşmak, tanrıya bir şeyler sunmak ve tanrıyı eğlendirmek şeklinde tanrılara yapılan hizmetler katra kadın(lar)ının diğer görevleri arasında sayılabilir. Katra kadınının çok önemli kült görevinden biri de su kaynağına çeşitli kurban maddelerini sunmak ve arınmayı sağlayan “kutsal suyu” temin etmektir. Ayrıca katra kadını, hakkında bir orakel soruşturması yapılan ve kurban sahibinin revarans yaptığı saygın bir görevlidir. Bu saygın kadın görevli taşıdığı özel isim Arş/zakiti adıyla da rahip ile birlikte tanrısal öfkeye karşı bir ritüel düzenleyen kişi konumundadır. Bir de katra-kadınları “Zanaatkarlar evi”nin (E.GİŞ.KIN.TI = *BIT KIŞKATTI*) personeli arasında yer alarak kabul görmüş bir mesleğin üyesidir.

^{MUNUS}**hazgara-**

Etimolojik olarak anlamı bugün kesin olarak bilinemeyen²⁹ ^{MUNUS}hazgara-“hazgara kadını” ifadesinin biçimsel anlamda özellikle k/g/q/h değişimi ile çeşitli yazım şekilleri mevcuttur³⁰. ^{MUNUS}hazgara-³¹ metinlerde daha çok, çoğul ^{MUNUS.MEŞ}hazgara- şeklinde ve 3 tekil şahıs bir fiil ile birlikte görüldüğü için bu kadınlara “hazgara kadın topluluğu” denilmektedir³².

²⁹ Puhvel, a.g.e. s.280-281; Elisabeth Rieken, “Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen” Studien zu den Boğazköy-Texten 44, Wiesbaden 1999, 283-287.

³⁰ Bu yazım şekilleri için bk.: Friedrich, a.g.e., s.68; Heinrich Otten, “ Noch einmal hethitische “Löwe” ”, Die Welt des Orients, Band 5, Heft1, Göttingen, (1969), s.94-95; Alfonso Archi, “Notiziario e Bibliografia”, Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, Fascicolo XIV, Roma, (1971) s.222, 224; Tischler, a.g.e., s.234; Puhvel, a.g.e., s.280-281.

³¹ Hazgara ve zintuhi’ye Sümerce KI.SIKIL teklifi için bk.: Mark Weeden, “Hittite Logograms and Hittite Scholarship”, Studien zu den Boğazköy-Texten 54, Wiesbaden, 2011, s.288 d.n. 1332.

³² Puhvel, a.g.e., 280-281.

^{MUNUS}hazgara- 'nın geçtiği metin yerlerine baktığımızda, kültte oldukça aktif roller üstlenen kült görevlileri sınıfında yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Viyanavanta ve Mammananta (vs.) için bir kült envanter metninde (CTH 505: KBo 2 13 Vs. I 11-20) bu kadınlar topluluğunun üstlenmiş oldukları görevler şu sözlerle anlatılmaktadır³³:

“**hazgara-** kadınları kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi yukarıya dağa taşırlar, Fırtına Tanrısı'nı dağa taşırlar. Kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi sunarlar. Tanrı heykellerini (^{NA4}huvaşi) kült taşının önüne yerleştirirler. Sunakları meyve ile donatırlar, kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi yerlerine koyarlar. . 2 koyun Fırtına Tanrısı'na 1 koyun Kilinuna Dağı'na sunarlar. Kült taşının önünde keserler, taze eti koyarlar. Kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi parçalarlar. Yemeği koyarlar. 2 BAN (ölçü) un 1 kap bira Fırtına Tanrısı sunağına, 2 BAN (ölçü) un, 1hanişa kabı bira dağa, sunağa, 2 BAN (ölçü) un, 2 kalitesiz bira dolu kap tanzim için çağırılır. Kadehleri tanzim ederler. Meyveleri getirirler. Tanrılara, törene katılan insanlara çelenkler takarlar ve tanrıları eğlendirirler. Gün bitip gece olunca, **hazqara- kadınları** tanrıları geri (tapınaklarına) getirirler, sunakları tanzim ederler, kurban ekmeklerini bölerler, talaimi kaplarını (kurban içkisi ile) doldururlar.”

Aynı metnin arka yüzündeki benzer anlatımları içeren satırlar şöyledir (CTH 505: KBo 2 13 Rs.2-9)³⁴:

“Ertesi gün Fırtına Tanrısı'nı, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nı ve Koruyucu Tanrı'yı Pişqarana Dağı'na taşırlar. Kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi onların önünde sunarlar. **Hazqara kadınları** tanrıları Varvataliya pınarına, (^{NA4}ZI.KIN^{HLA}) kült taşlarına götürürler. Tanrıları kült taşlarının önüne yerleştirirler. Bir koyun Fırtına Tanrısı'na, bir koyun Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na, bir koyun göğün Güneş Tanrıçası'na, bir koyun Koruyucu Tanrı'ya ve bir koyun Pişqarana Dağı'na sunarlar. Kült taşlarının (önünde) keserler ve etleri koyarlar. 1 PA (ölçü) un, bir kalitesiz bira kabı tüm kurban masalarına, tanrılara 3 PA (ölçü) un, 3 kalitesiz bira kabı tanzim için çağırılır. Kadehleri düzenlerler (ve) tanrıları (m) tümünü götürürler, kurban masasına yerleştirirler. Geriye kalan ekmekleri parçalarlar. (Ve) lambaları yerleştirirler.”

Bu kült metnindeki anlatıma göre ^{MUNUS.MEŞ}hazgara- kadınlar topluluğunun kültte üstlendiği görevler; kült törenlerinin hazırlığını yapmak,

³³ Carter C. W. Hittite Cult Inventories, Chicago 1962, s.105-109.

³⁴ Carter, *a.g.e.*, s.108-109; Diğer bir metin Arnavanda dağı ile ilgili bir bayram ritüeli (CTH 506: KBo 26 182 I 8-11) hazqara kadınlarının kült görevlerini anlatan benzer ifadeler içermektedir.

sunakları gerekli yerlere yerleştirmek, çeşitli kurban maddelerini (ekmek, kap, içki, meyve vs.) getirmek, taşımak, tanrılara bir hayvan (koyun) sunmak için kesmek, kurban masalarını getirilen kurban maddeleri ile hazırlamak, tanrıların heykel şeklinde tasvirlerini (tapınak, pınar ve kült taşı) taşımak, tanrılara ve insanlara çelenk takmak ve tanrıları eğlendirmektir.

^{MUNUS.MEŞ} hazgara- kadınları festivallerin ve kült ayınların olmazsa olmaz etkinlikleri arasında yer alan bu görevlerinden dolayı diğer bir çok festival ve kült ayınlarında de karşımıza çıkmaktadırlar.

Hazgara kadınları diğer bir kült envanter metninde rahip ^{LÜ}SANGA (CTH 525: KUB 17 35 I 25, 29, II 25) ^{LÜ.MEŞ}SU.GI (KUB 17 35I 33-35) ile birlikte geçmektedir³⁵. Bu metinde de hazgara kadınları kurban ekmeği ve ^{DUG}harşi'yi yukarı getirmek, sunakları yerleştirmek, (CTH 525: KUB 17 35 I 5-6, III 32, 33 IV 24), Fırtına Tanrısı'nın heykelini (dağa tapınağa vs.) taşımak (CTH 525: KUB 17 35 I 5-6; II 27-28, III 15-16, 35-36, 41, IV 13-14, 35-36), tanrılara çelenk takmak ve tanrıları eğlendirmek ve tanrılara yiyecek içecek sunmak (CTH 525: KUB 17 35 I 12; II 24-26; III 8; IV 13) vs. kült görevlerini başarıyla yerine getirmektedirler.

Hazgara kadınlarının bu kült görevlerinin en ince detayına kadar anlatıldığı (KUB 17 35 I 5-16) satırlarda şu ifadeler yer almaktadır:

“[Ertesi gün kurban ekmeklerini ve ^{DUG}harşi'yi] **hazgara- kadınları** yukarıya taşırlar, [Fırtına Tanrısı'nı taşırlar. Ve onu] tapınağa getirirler. [SANGA rahibi1 koyunu Fırtına Tanrısı'na sunar.] Sunak üzerinde keserler, [taze eti koyarlar. Kurban ekmeğini parçalar]lar... koyarlar. [x x un 1 huppar kabı bira sunağ]a Kurban ekmeğini parçalarlar. Ritonları [doldururlar. x x un, x bira dolu kap] tanzim edilir Ve onlar. Yer, içer. [Kadehleri tanzim ederler. İlk] kadehler yerleştirilir. [**hazgara kadınları** tanrılara çelenk takarlar] ve tanrıları eğlendirirler. [Ertesi gün taze çiğeri şiyami yemeğini] yaparlar. Tanrının önüne koyarlar. [x ekmeğini parçalarlar. Birayı sunarlar] 1BAN un 1 hanişa kabı bira...

Ayrıca bu kült envanter metnine göre (KUB 17 35 I 17-37) kulte hangi (^{LÜ}SANGA) rahibin gireceğinin onayını vermek için yapılan kült etkinlikleri ağırlıklı olarak hazgara- kadınları tarafından icra edilmektedir. Yeni rahip belirlendikten sonra ise törene yeni belirlenen rahip ile devam edilmektedir. Hazgara kadınları yeni rahip ile birlikte tapınağa taşınan tanrının ve süslenmiş koyunun arkasında yürür vaziyette bulunmakta ve tapınakların girişinde ve çıkışında gerçekleştirilen törenlerde aktif olarak yer almaktadırlar. Ayrıca süslenen koyunun gitmesine izin verildikten sonra ^{LÜ.MEŞ}SU.GI “Yaşlılar” uarşuli-usulünde içki içerken, hazgara kadınları

³⁵ Taggar - Cohen, *a.g.e.*, s.217-219.

tanrıyı eğlendirmekte ve tütsü lambalarını hazırlamaktadırlar. Sonra da bu kadınlar yine çeşitli kurban maddelerini hazırlayarak tanrıya sunmaktadırlar. İlgili satırlar şöyledir³⁶:

“Onlar [Fırtına Tanrısı için pu]la [festivalini] kutladıkları zaman, onlar yıkanır; (^{LU}SANGA) rahip yıkanır (ve) o tanrıyı yıkar. [ ] oturdular, onlar kura çekerler; ve kura çekilmesi için, o [onu tapınağa] götürür, ve o onu sunağın üzerine koyar. [Yeni rahip] Fırtına Tanrısı için bir koyun “yedi tanrı için bir koyun sunar; (ve) onlar sunağın üzerinde keserler. [temiz eti koyarlar]. iki BAN un, bir huppar kabı bira; o sunağın üzerinde kurban ekmeğini parçalarlar; [Onlar] ritonu [doldu]rurlar; Bir PA un, dört kap bira (ve) bir huppar kabı bira (ritüel için) tanzim edilir; Onlar yer (ve) içer. [Onlar] (ritüel) için [içki kadehleri] tanzim ederler; İlk kadehler yerleştirilir; onlar yeni rahibi ve bir koyunu [meyveyle] süslerler. [Onlar] süslenen koyunu rahibin tapınağına doğru sürerler. Yeni rahip ve **hazgara kadınları** koyunun arkasından yürürler. Onlar üç kez eski rahibin tapınağına (giden yolda) ön tarafta saf tutarlar ve üçüncü defada yeni rahip eski rahibi[n önünde] oturur. Ve onlar yer ve içer. Onlar [içki kadehlerini] tanzim ederler; onlar tanrıyı kaldırır ve [onlar] süslü koyunu tanrının huzuruna [sür]meye [başlarlar].Yeni rahip ve **hazgara kadınları** tanrının arkasından giderler. Tanrı yeni rahibin tapınağına ulaştığı [vakit], yeni rahip tanrının [karşısına] üzerinde kurban ekmeği bulunan bir masa yerleştirir. Onlar tanrıyı yeni rahibin tapınağının içine taşırlar ve onlar bir sunağa koyarlar. Süslenen [koyunun] onlar gitmesine izin verirler. Onlar (onu) kesmezler. Yaşlılar uarşuli-usulünde içki içerken, **hazgara kadınları** tanrıyı eğlendirirler. Onlar [la]mba(ları) kurarlar. Ertesi gün, onlar taze ciğeri, doğranmış et, bir şiyami yemeğini hazırlarlar ve onlar (onu) tanrının önüne koyarlar. Onlar [kurban ekmeğini] parçalarlar ve onlar bir riton doldururlar. [Toplamda]: Yeni rahip tanzim eder: bir koyun, bir PA (ve) iki BAN un, beş kap bira, pula-festivali.”

Hazgara kadınlarının bu kült görevlerine ek olarak pınarın önünde tanrı heykelini yıkama görevini de üstlendikleri, EN “bey” ile birlikte geçtiği bir envanter metninden (CTH 506: KBo 26 182 7-11) anlaşılmaktadır:

“ [ ]Ertesi gün tanrıyı ülkede aşağı getirirler, [ ] sunarlar. Sonra **hazgara kadınları** yürürler. [ ] Tanrıyı pınar önünde yıkarlar. Sunağın önüne[ ] elbiseyi çıkarırlar. 1 koyunu sunarlar. Sunağa[ ] **hazgara kadınları** beye giderler, aliya’yı alırlar....”

³⁶ Taggar - Cohen, *a.g.e.*, s.217-219.

Parnašša'nın gece tanrıçasının kült metninde de (CTH 519: KBo 2 8 III 4-30) diğer metinlerde olduğu gibi tanrının taşınması töreninde tanrıyla ilgili görevler üstlendiği görülen hazgara kadınları bu defa farklı görevlilerle bu vazifeleri icra etmektedir. ^{MUNUS.MEŠ} hazgara- ile birlikte geçen bu farklı görevliler, ^{LÚ.MEŠ} UR.MAH “Aslan adamlar”³⁷, ^{MUNUS} palvatalla “ şakşakçı kadın” ve ^{LÚ.MEŠ} hazziviya’dır. Ayrıca hazgara kadınlarının daha önce birlikte görev aldığı ^{LÚ} SANGA “Rahip” de bu törende bazı kült görevleri gerçekleştirmektedir:

“Eğer Tanrıya URUDU.ŠU.KIN bayramı yaparsa, 1 buğday dağ adamlarına verir. 5 kurban ekmeği, 1 huppar? kabı [ ] (^{LÚ} SANGA) rahip eve tapınağa verir. [ ] ekmeği 5 bira kabı şehrin adamlarına verdiler. Kutsal suyu zeiaša’ya koyarlar. Palvatalla kadını ise (^{GIŠ} šuruhha) müzik aletini? 1 (^{UZU} ŠÀ) iç organı verdiler. 3 kurban ekmeği 1 huppar kabı bira, hazziviya adamları önde yürür. Şehrin tanrıları, aslan adamlar [ ] ve **hazgara kadınları** arkada yürürler...Tanrıyı (^{NA4} ZI.KIN) kült taşı önüne koyarlar. 3 kurban ekmeğini, 1 huppar kabı bira şehrin adamlarına verdiler. Palvatalla kadını 3 defa el çırpır ve (^{GIŠ} šuruhha) müzik aletini? Kült taşı önüne koyar. Palvatalla kadınına 3 kurban ekmeğini 1 iç organı verdiler. ^{GIŠ} marina’yı koyar ve o [ ] gider, 1 kurban ekmeğini parçalar. Ve onu dışarı bırakır. Palvatalla kadını geri gelince aslan adamlar, **hazgara kadınları** kurban (sunumu) için giderler. Palvatalla kadını geri gelir, ve o Kült taşı önüne geçer ve 3 defa el çırpır. Aslan adamlar **hazgara kadınları** [meyve?] getirirler. Ve onu tanrının huzuruna koyarlar. Onlar yer(ler), içer(ler). Palvatalla tanrıyı yukarı alır. (**Hazgara**) kadınları meyveyi alırlar.”

Bu metne göre Tanrının taşınması töreninde hazgara kadınlarının görevi hazziviya adamları önde yürürken aslan adamlar ile birlikte şehrin tanrı heykellerinin arkasında yürümek (ya da tanrı heykellerini taşıyarak arkada yürümek), ^{GIŠ} šuruhha ve ^{GIŠ} marina’yı dini anıt önüne koyan palvatalla kadınının 3 defa el çırpmasıyla da arslan adamlar ile birlikte tanrıya meyve sunmaktır.

Diğer bir kült envanter metninde (CTH 525:KUB 55 15 III 7-8) hazgara kadınları, arslan adamlar ^{LÚ.MEŠ} UR.MAH’ın luvice/hititçe karşılığı olan ^{LÚ.MEŠ} valvalla “arslan adamlar”³⁸ ile tanrının heykelini kült taşı önüne koyma, tanrıya koyun sunma, taze eti koyma ve diğer görevlilerle birlikte yeme içme faslından sonra tanrının heykelini alıp götürme, yani tanrıyı taşıma görevlerini icra etmektedirler.

³⁷ Otten, *a.g.m.*, s.94-95; Weeden, *a.g.e.*, s.284-291.

³⁸ Otten, *a.g.m.*, s.94-95; Weeden, *a.g.e.*, s.284-291.

^{NA4} ZI.KIN “kült taşı” ile ilgili bir metinde (CTH 511: KUB 12 2 I 4-7) (tanrı, sunak, içecek vs) taşıma görevini burada da icra eden hazgara kadınları hazhara yazılışıyla, ^{LÜ.MEŞ}valvalla³⁹ ve ^{LÜ.MEŞ}É.GAL görevlileriyle görülmektedir⁴⁰:

“**Hazhara kadınları** valv[alla adamları tapınakta] yukarı getirirler. 1 huppar kabı [birayı sunağa], saray oğlanları ev işlerini gören kadının sağında tanzim için seslenirler. **Hazhara kadınları** onları aşağı getirirler.”

Nerik kültü ile ilgili bir metninde (CTH 524: KUB 25 25 Vs. 7-15) hazgara kadınları yine kültteki aynı görevleri yerine getirmektedirler. Bu kült görevlerine ilaveten Nerik şehri fırtına tanrısına tek başlarına şarkı söyledikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca Nerik’in fırtına tanrısını Nerik şehrine götürmekte ve tanrı za(ş)hapuna’yı sunağın önüne yerleştirerek kurban ekmeği parçalamak ve ritonları doldurmak gibi bilinen kült görevlerini yapmaktadırlar⁴¹:

“Nerik şehri Fırtına Tanrısı’na sunarlar. **Hazgara kadınları** şarkı söylerler. (^{NA4}ZI.KIN) Kült taşı önüne yerleştirirler. Sunağı yerleştirirler. Ülkenin beyi bir koyun Tanrı Za(ş)hapuna için verir. Kült taşı üzerinde onu keserler. Temiz eti koyarlar. Lapayı (ve) sarayın 1 haniş kabı birayı sunağa koyarlar. Kadehleri doldururlar. 1PA (ölçü) unu 1 kap birayı onun evine rahibine verir. (Ve) içer. Kadehleri tanzim ederler. Ve **hazgara kadınları** şarkı söylerler. Tanrıyı ise Nerik şehrine yukarıya getirirler. Tanrı Za(ş)hapuna’yı sunağın önüne yerleştirirler. Kurban ekmeğini parçalarlar. Ritonları doldururlar.”

Bir bayram metninde (CTH 651: KUB 58 4 Rs. V 10-14) hazgara kadınları, kral huluganni arabasıyla Hanhana şehrine geldiğinde, yolun sağında kralın karşısında daha önceden yerlerini alıp Hattice şarkı söylemektedirler. Metinde ilgili satırlar şöyledir:

“Kral Hanhana şehri içine huluganni arabası ile gider. Hanhana şehrinde ise **hazgara kadınları** yolun sağında kralın karşısında daha önceden yerlerini alırlar. Ve sonra Hattice şarkı söylerler.”

Görüldüğü gibi hazgara kadınları hem kült törenlerinde hem de bayram törenlerinde tek başlarına şarkı söylemektedirler. Bu kadınların bir bayram töreninde Hattice şarkı söylemeleri de onların Hatti kökenli olabilecekleri fikrini akla getirmektedir.

³⁹ Otten, *a.g.m.*, s. 94-95; Weeden, *a.g.e.*, s. 284-291.

⁴⁰ Carter, *a.g.e.*, s.74-79.

⁴¹ Volker Haas, *Der Kult von Nerik*, Roma 1970, s.35-36, 248-251.

Prens tarafından (Kastama şehrinde) kutlanan bir bayram metninde (CTH 647: KUB 20 80 III (?) 6-12) hazgara- kadınları DUMU.LUGAL “prens” ve LÚ.MES SANGA “rahipler”, LÚ.MES GUDU₁₂ “rahipler”, MUNUS MEŠ AMA.DINGIR^{LIM} “rahibelere” olmak üzere üst düzey rahip ve rahibeler sınıfından kült görevlileri ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınlar söz konusu bayram metninde prensin karşısına geçip aşağı serpmek suretiyle ekmek sunma görevini yerine getirirken rahipler ve rahibeler de prens karşısında reverans yapma görevlerini gerçekleştirmektedirler⁴²:

“Prens Kastama şehri yakınına vardığı zaman **hazgara kadınları** onun karşısına geçerler, (ve) hurupi ekmeğini onun için aşağı dağıtırlar. (LÚ.MES SANGA) rahipler, GUDU rahipleri ve AMA.DINGIR^{LIM} rahibeleri [onun] karşısındadır. Ve onlar prene reverans yaparlar. Prens şehre yukarı gider.”

Prens tarafından kutlanan diğer bir bayram metninde (CTH 647: KUB 25 36 II 8-11) hazgara kadınları LÚ.MES⁹ MUHALDIM “aşçı”, LÚ.MES SANGA “rahipler”, LÚ.MES URU Huršama “hurşamalı adamlar” ve MUNUS.MEŠ AMA.DINGIR^{LIM} “rahibelere” üst düzey görevlilerle birlikte sayılmaktadır. Yani burada üst düzey görevliler sınıfına dâhil edildiği göze çarpmaktadır⁴³:

“Tanrının aşçıları Bütün SANGA rahiplerine, Huršama şehri adamlarına, AMA.DINGIR^{LIM} rahibelerine ve **hazgara kadınlarına** meclis toplantısında tuzlanmamış? yahni ve parçalanmış ekmek verirler.”

Görüldüğü gibi bu metinde Bir meclis toplantısında tanrıların aşçıları tarafından tuzlanmamış yahni ve parçalanmış ekmek üst düzey kült görevlileri, rahipler, rahibeler ve Hursama’lı adamlar ile birlikte hazgara kadınlarına da verilmektedir. Bu da hazgara kadınlarının hiyerarşik olarak yerini ve onlara verilen önemi göstermektedir.

Tanrı Kurša’nın kış yolculuğu ile ilgili bayram metninde (CTH 599: KUB 10 78+KUB 20 25 I 9-15) hazgara kadınları kült görevlisi LÚ¹ hamina ve asa adamı LÚ^{GIS} PA ile birlikte karşımıza çıkmakta ve Tanrı Kurša’yı eğlendirmek amacıyla şarkı söyleme vazifesini yerine getirmektedir:

“Tanrı Kurša’nın karşısına sofrayı koyar. Onun üzerine kurban ekmeğini koyar. Sofranın önüne aşağı 1 hanišša kabı birayı koyar. **Hazgara kadınları**

⁴² Haas, *a.g.e.*, s.35-36 ; Taggar - Cohen, *a.g.e.*, s.345-347.

⁴³ Haas, *a.g.e.*, s. 198-213’de bu metin Nerik şehrinin bayramlarına ait olarak gösterilmiştir; Taggar - Cohen, *a.g.e.*, s.350-351.

arkada durur ve şarkı söyler. Asa adamı kurban ekmeğini, hamena adamı [ ] tutar.”

Koruyucu tanrı ^DLAMMA için yapılan bir bayram ritüelinde de (CTH 685: KUB 9 17 19-25) hazgara kadınları koruyucu tanrının bulunduğu arabanın karşısında durarak tanrıya yiyecek ve içecek sunumu yapma (kurban ekmeği, huppar kabı ile bira getirme ve pururupru ekmeğini parçalama) ve tanrıyı taşıma gibi kült görevlerini yerine getirmektedirler:

“Ve o (tanrı) gitmeye devam eder, gözetleme yerini geçer. Ve onu giydirdik, o arabaya geçer. Ve o Hahhiša şehrine vardığı zaman karşısına **hazgara kadınları** gelir. Kurban ekmeğini ve 1 huppar kabı birayı [ ] içeri getirirler ve pururupru ekmeğini aşağı [parça]larlar?. Sonra Tanrıyı arabadan aşağı [alır]lar?. Taha Dağına 1 defa içer.”

Özetle hazgara kadınları kült törenlerinin ve bayram törenlerinin olmazsa olmaz etkinlikleri arasında yer alan tanrılara yakın hizmetlerde bulunan önemli kült görevlileridir. Bu kült görevlilerinin icra ettikleri tanrılara yakın hizmetler arasında tanrıları tapınağa, dağa, pınara, nehre vs. taşımak, tanrılara sunak kurmak, kurban hayvanı, ekmek, içecek ve meyve hazırlayıp bunları sunmak, tanrıları eğlendirmek ve tanrılara (hattice) şarkı söylemektir. Yani hitit inancına göre her türlü kötülük kaynağı tanrılar olunca, hazgara kadınları tanrılara yapılan bu hizmetlerle tanrıları memnun etmekte, tanrıların iyi düşüncelerini ve iyilik bahşetmelerini sağlamaktadırlar. Ayrıca hazgara kadınları üst düzey din görevlileri ile birlikte sunu kabul eden ve prene sunu yapan saygın önemli kült görevlileridir.

Farklı ritüellerde ve törenlerde birçok görevli ile değişik önemli vazifeleri icra eden katra ve hazgara kadınlarının “şarkı söylemek” ve “tanrıya hizmet etmek” yanının ortak olduğu aşikârdır.

KAYNAKÇA

- ALP, Sedat, *Hititler'de Şarkı, Müzik ve Dans*. Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara 1999.
- ARCHI Alfonso, "Notiziario e Bibliografia", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, Fascicolo 14, Roma (1971), s. 219-225.
- BADALI, Enrico, "Strumenti musicali, musicisti e musica nella celebrazione delle feste ittite", *Texte der Hethiter* 14/1, Heidelberg, 1991.
- BECKMAN, M. Gery, Hittite Birth Rituals, *Studien zu den Boğazköy-Texten*, Heft 29, Wiesbaden 1983.
- CARRUBA, Onofrio, "Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišuriyanza", *Studien zu den Boğazköy-Texten*, Heft 2, Wiesbaden 1966.
- CARTER C., *Hittite Cult Inventories*, Chicago 1962.
- CTH: Laroche, Emanuel, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris 1971.
- DARGA, A. Muhibbe, *Anadoluda Kadın*, İstanbul 2013.
- DADDI F. Pecchioli, *Mestieri*, Professioni e Dignità Nell'anatolia Ittita, Roma 1982.
- FRIEDRICH, Johannes, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg 1952.
- HAAS, Volker, *Der Kult von Nerik*, Roma 1970.
- KBo, *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, Leipzig 1916-21; Berlin 1954 vd.
- KUB, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin 1921 vd.
- KLENGEL, Horst, "Zum Kolophon des Reinigungsrituals KUB LVI 55", *Altorientalische Forschungen*, Band 12, Berlin (1985), s.169-171.
- LAROCHE, Emmanuel, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris 1971.
- DE MARTINO, Stefano, "Music, Dance, and Processions in Hittite Anatolia" *CANE* 3. New York (1995), s.2661-2669.
- DE MARTINO, Stefano, "Musik, A III. Bei der Hethitern" *Reallexikon der Assyriologie* VIII, Lfg. 7/8, (1997) s. 483-488
- MURAT, Leyla, "Hititlerde Kutsal Su" 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum (2012) s.131-142.
- MILLER, L. Jared, "Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals", *Studien zu den Boğazköy-Texten* 46, Wiesbaden 2004.
- OTTEN, Heinrich, "Materialien zum hethitischem Lexikon", *Studien zu den Boğazköy-Texten* 15, Wiesbaden 1971.

- OTTEN, Heinrich, “ Noch einmal hethitische “Löwe” ”, *Die Welt des Orients*, Band 5, Heft1, Göttingen (1969) s. 94-95.
- PUHVEL, Jaan, *Hittite Etimological Dictionary*, Vol.3, Words beginning with H, Berlin-New –York 1991.
- PUHVEL, Jaan, *Hittite Etimological Dictionary*, Vol.4, Words beginning with K, Berlin-New –York 1997.
- RIEKEN, Elisabeth, “Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen” *Studien zu den Boğazköy-Texten* 44, Wiesbaden 1999.
- SOMMER, Ferdinand-Ehelolf, Hans, *Das hethitische Ritual des Papanikri von Komana (KBo V 1)*, Leipzig 1924.
- SÜEL, Aygül, *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara 1985.
- SÜEL Aygül, “Hitit Metinlerinde Müzik” *Türkiye’de Müzik Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara (2011) s.109- 118.
- TAGGAR Ada - Cohen, “Hittite Priesthood”, *Texte der Hethiter* 26, Heidelberg 2006.
- TİSCHLER, Johann, *Hethitisches Etymologisches Glossar*, Innsbruck 1977-1983.
- ÜNAL, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu*, İstanbul 2003.
- WEEDEN, Mark, “Hittite Logograms and Hittite Scholarship”, *Studien zu den Boğazköy-Texten* 54, Wiesbaden 2011.
- WEGNER, Ilse, “Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen”, *Corpus der Hurritischen Sprachdenkmaler*, Teil I, Band 3-1, Roma 1995.
- WINDEKENS, A. J. Van, “Etudes de phonetique et d’etymologie hittites”, *Archiv Orientalni*, 57, Leuven/ Louvain 1989.

